

שכח

להזכיר

'המלך

הקדוש'

בליל ראש

השנה

יום ראשון יא חשוון
ראש השנה דף ח

חידוש רבי אבלי פאסוועלער בשכח לומר 'המלך הקדוש' בליל ראש השנה

כתב השו"ע (או"ח סימן תקפב ס"א): בעשרת ימי תשובה אומר 'המלך הקדוש', 'המלך המשפט'. ואם טעה או שהוא מסופק - אם ב'המלך הקדוש' חוזר לראש. על דין זה מוסיף החיי אדם (סימן כד ס"י) ומביא חידוש גדול להלכה משמו של הגאון רבי אבלי פסוועלר, הלא הוא רבי אברהם אבלי פאסוועלער, רבה של פאסוואל, ראב"ד וילנא ובעל 'באר אברהם', מגודלי דורו. וזה לשונו: והגאון מוהר"ר אבלי פסוועלר נ"י אמר כאן דין מחודש, שאם טעה בליל ראש השנה ולא אמר 'המלך הקדוש', אינו צריך לחזור. כדן טעה ולא הזכיר 'יעלה ויבוא' בליל ראש חודש, שאינו צריך לחזור, מחמת שאין מקדשין את החודש בלילה. אם כן, גם בליל ראש השנה הדין כן, שאין צריך לחזור, ע"כ לשון הגאון הנ"ל.

ומקור הדין שאין צריך לחזור בליל ראש חודש, אם טעה ולא הזכיר יעלה ויבוא, הוא בדברי הגמרא בברכות בשלהי פרק תפילת השחר (ל:), שם אומרת הגמרא: אמר רב ענן אמר רב, טעה ולא הזכיר של ראש חודש ערבית אין מחזירין אותו, לפי שאין בית דין מקדשין את החודש אלא ביום. ותחילה דנה הגמרא שם שלא אמר כן אלא בחודש מלא שיכול עכ"פ לומר יעלה ויבוא בליל היום השני, אך לבסוף מסיקה הגמרא: מכדי רב טעמא קאמר [- שאין מקדשין את החודש בלילה. רש"י], מה לי חסר ומה לי מלאה, אלא לא שנא, ע"כ. וכן העתיק השו"ע להלכה (או"ח סימן תכב ס"א).

עפ"ז חידש ר' אבלי פאסוועלער, שהוא הדין אם לא אמר 'המלך הקדוש' בליל ראש השנה, שאינו חוזר. כי כדרך שאין צריך לחזור אם לא הזכיר 'יעלה ויבוא' בליל ראש חודש, כן הדין אם לא הזכיר 'המלך הקדוש' בליל ראש השנה.

מחלוקת אית דמפרשי ותלמידי רבינו יונה בשכח להזכיר של יום טוב בליל ר"ה

ובפשטות כוונת ר' אבלי היא, שמאחר ודין אמירת 'המלך הקדוש' תלוי בקידוש החודש, שהרי עד כמה שלא נתקדש החודש, לא חל ראש השנה, ואין דין להזכיר 'המלך הקדוש' - ממילא דין הזכרה זו דומה לדין הזכרת עיקר הראש חודש בהזכרת יעלה ויבוא.

ובאמת אנו מוצאים שיטה כעין זה בדברי תלמידי רבינו יונה בברכות (יט. מדפה"ר). תחילה דנן התר"י דמכך שאין מחזירין אותו בדלא הזכיר של ראש חודש בלילה, משמע, שבשאר שבתות וימים טובים שקדושתן גם כן בלילה - אם טעה ולא הזכיר של יום טוב או של שבת בערבית, מחזירין אותו.

ושוב מביא תר"י בשם 'אית דמפרשי': דדוקא בשאר ימים טובים [- הדין כן, שמחזירין אותו], אבל ביום טוב של ראש השנה, כיון שתלוי בראש חודש, אם טעה ולא הזכיר של יום טוב בערבית, אין מחזירין אותו דכראש חודש דיינין ליה, ע"כ. דהיינו, שאותם יש מפרשים ס"ל ששונה דין יום טוב בעלמא מדין יום טוב של ראש השנה, שכיון דראש השנה יום טוב דידיה תלוי ועומד בראש חודש, ממילא כל כמה שאין מחזירין אותו בהזכרת 'יעלה ויבוא' כיון שאין מקדשין בלילה - ה"ה שאינו צריך לחזור אם לא הזכיר את היום טוב עצמו. ולפי זה היה מקום לדברי ר' אבלי פאסוועלער, שאף לענין הזכרת 'המלך הקדוש' הדין כן, שכיון שהוא תלוי בראש חודש - ממילא אינו צריך לחזור, אם לא הזכירו בלילה כשאין מקדשים את החודש.

ובשו"ת מים חיים (או"ח סימן כב) תמה על דברי רבי אבלי, שהרי בתלמידי רבינו יונה שם ממשיך ומפקפק בדין זה: ונוכל לומר שאע"פ שתלוי בראש חודש, כיון שהוא יום טוב ומצות יום טוב אלימא טפי שיש בה איסור מלאכה משא"כ בראש חודש. ובתפילה גם כן אין אנו מזכירין ענין ראש חודש כלל אלא ענין יום טוב - יותר יש לנו לדון אותו כמו יום טוב מלדון אותו כמו ראש חודש. ואם לא הזכיר בערבית מעין יום טוב - מחזירין אותו. הרי שלמסקנת דבריו נראה שאין לדמות הזכרת יום טוב - אף דראש השנה - להזכרת ראש חודש. ואם כן, מאיזה טעם הכריע ר' אבלי לענין הזכרת 'המלך הקדוש', לדמות הזכרה זו להזכרת ראש חודש ולא להזכרת יום טוב. ובספר דברי נחמיה (סימן מו) הוסיף עוד שנראה שגם לדעת הי"א בתלמיד רבינו יונה, לא אמרו את דברם אלא גבי הזכרת יום טוב, משא"כ ב'המלך הקדוש' אף הם מודו שצריך לחזור. וכן תלה הבית הלוי (ח"א סוס"י מב) נידון זה במחלוקת הי"א ותר"י, וכ"מ מדברי המשנ"ב (סימן תקפב שעה"צ סק"ד).

ביאור הגר" פיינשטיין שמקור דבריו מהא דאין דנים למעלה עד שמקדשים למטה

בשאלה זו דן גם רבי משה פיינשטיין (אגרו"מ או"ח ח"א סימן קע). תחילה הוא מקדים לתמוה על דברי ר' אבלי פאסוועלער מדברי תלמידי רבינו יונה, המכריע דלא כדעת האית דמפרשי. ויש להעיר, שהמשנה ברורה נקט בדבריו 'נסתפק תר"י', דהיינו שאין הכרעה בדברי תר"י אלא רק 'נוכל לומר' כן. ולכן דקדק להקשות ולחלק בין המבואר בתר"י לחידושו של ר' אבלי, משא"כ המים חיים ורבי משה פיינשטיין, למדו שתר"י הכריע לבסוף דלא כדעת האית דאמרי, ולכן עיקר קושייתם היא שדברי ר' אבלי הם כדעת האית דאמרי שתר"י דחה דבריהם.

מכח תמיהה זו מבאר רבי משה שאין כוונת ר"א פאסוועלר כלל לדברי רבינו יונה והאית דאמרי. אדרבה, במקרה שבו ישכח אדם ולא יזכיר את של יום טוב בליל ראש השנה - יודה גם ר' אבלי, שעליו לחזור, וכהכרעת תר"י - שמצות יום טוב אלימא טפי שיש בה איסור מלאכה. וכל דבריו לא נאמרו אלא ביחס להזכרת 'המלך הקדוש' דוקא. ובביאור סברת ר' אבלי, כתב הגרמ"פ, בהקדם דברי הגמרא במסכת ראש השנה (ח:): תנו רבנן, כי חק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב' (תהילים פא ה) - מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין, אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החודש.

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

הנה מה שאומרים בעשרת ימי תשובה 'המלך הקדוש', מבואר בדברי רש"י בברכות (יב: ד"ה המלך) שהוא "לפי שבימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם". וממילא, מבאר רבי משה, לא שייכת הזכרה זו רק למחר ביום ראש השנה שאז נכנסים לדין, וכן בכל שאר עשרת ימי תשובה ואף בלילות, אבל בליל א' של ראש השנה שעדיין לא נכנסו לדין, דהא לא קידוש החודש עדיין. אין צורך בעצם לומר 'המלך הקדוש' ורק לכתחילה אומרים כמו שמזכירין בראש חודש ערבית את של ראש חודש, כדי שלא לשנות הלילה מהיום. וחשו לזה רק לכתחילה ולא להחזירו אם שכח ולא הזכיר, וכן הוא בראש השנה לענין המלך הקדוש. ומסיק הגרמ"פ: וזהו דין מחודש ממש שלא הזכר בתר"י, והוא נכון. ונמצא לדינא, שאם לא הזכיר של יום טוב בערבית ראש השנה - חוזר, כהרבינו יונה. ואם הזכיר של יום טוב, רק לא אמר המלך הקדוש - אינו חוזר.

ביאור הבנין שלמה כעין דברי האגרות משה

וככל המחזה הזה נמצא גם בספר בנין שלמה (או"ח סימן מז) לרבי שלמה הכהן מו"צ דוילנא, שהקדים אף הוא להביא תמיהת האחרונים מדברי תלמידי רבינו יונה, והסיק: ואמנם לענ"ד נראה דדברי הגאון מוהר"א ז"ל שרירין וקיימין ומאירין כשמש בצהרים, ואינו ענין כלל לדברי תר"י הנ"ל. והוא בהקדם הטעם שתיקנו חז"ל לומר 'המלך הקדוש' ו'המלך המשפט' בעש"ת. דידוע משום שהם ימי דין ומשפט והקב"ה שופט אז את כל העולם כולו, ומזה הטעם נמי תיקנו חכמים לומר פסוקי מלכויות בראש השנה. והנה כבר שינו בברייתא ר"ה (ח), כי חוק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב כו' מלמד שאין בית דין שלמעלה נכנסין לדין אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החודש.

והיוצא לנו מברייתא הזו דאין מתחיל הדין בראש השנה בבית של מעלה רק ביום, לאחר שקידשו בית דין של מטה את החודש. וע"פ הצעה זו, יפה כתב הגאון הנ"ל דבלילה אם שכח המלך הקדוש אין צריך לחזור, דאף שכבר נכנס יום טוב ואסור במלאכה, מכל מקום לענין המלך הקדוש שאני, דתליא בדין, והדין תליא בקידוש החודש - ודמי ממש ליעלה ויבוא של ראש חודש, עכ"ד הבנין שלמה. [יעו"ש עוד שדן מה דינו אם שכח להזכיר 'המלך הקדוש' בליל יום שני של ראש השנה, ושהעלה סברא לתלות דין זה בב' הטעמים בדברי הגאון ר' אבלי. כי אם סברתו מדין 'יעלה ויבוא' הרי דין זה הוא גם ביום טוב שני. משא"כ אם טעמו משום התחלת הדין שלמעלה הרי פשיטא שמבוקר יום ראשון ואילך כבר ימי דין הם].

הערה על דבריהם מקושיית השפת אמת ומקור חדש לדברי ר"א פאסוועלער

אמנם יש להעיר על כל זה מדברי השפת אמת (ר"ה שם), שהקשה על עיקר המבואר בגמרא בר"ה שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין אלא כקידשו בית דין של מטה את החודש, מדברי הגמרא בעבודה זרה (ד:): אמר רב יוסף, לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דריש שתא ביחיד, דילמא כיון דמפקיד דינא דלמא מעייני בעובדיה ודחפו ליה מידיחיה - לא יתפלל אדם תפילת המוספין בשלש השעות הראשונות של ראש השנה ביחידות, שמא כיון שדנים את דינו באותה עת שמא יבדוק במעשיו וידחוהו]. ומבואר בגמרא שם בשלש שעות ראשונות של היום הקב"ה דן. ולכאורה נסתרים דברי רב יוסף מדברי הגמרא בראש השנה, בה מבואר שהדבר תלוי בקידוש החודש ע"י בית דין של מטה.

וביאר השפת אמת שכל דברי הגמרא שם, היינו באופן שאין בית דין מקדשים ע"פ הראיה וכבר קבעו את כל החודשים. אך כתב על כך השפ"א: ודוחק הוא. ולכן כתב השפ"א לבאר באופן אחר, דכוונת הגמרא בר"ה לאו דוקא, ועיקר הכוונה היא דכשבת דין משנין לעבר החודש אין בית דין של מעלה דנין, אבל כשיודעין שהב"ד יקדשו היום את החודש, אז דנים למעלה מיד בבוקר.

והנה מדברי השפ"א למדנו שעיקר כוונת הגמרא שדין דלמעלה תלוי ביום שבו יקדשו את החודש, אבל אינו תלוי בשעה שיקדשו את החודש. ולפי זה היה מקום לדון בדברי ר"א פאסוועלער, כי אף ש'המלך הקדוש' תלוי ועומד בדין שלמעלה, הרי אינו תלוי בהא ד'אין מקדשין את החודש בלילה' - כי מאחר שידועים למעלה שבית דין יקדשו יום זה כר"ה, שוב ממילא יכולים לדון מיד.

אלא שאחר שזכינו להערת השפ"א, אפשר לומר שמקור דברי ר"א אבלי כלל אינו מכח מה שדין 'המלך הקדוש' תלוי בראש חודש מחמת דברי הגמרא בראש השנה, שהדין מתחיל אחר קידוש החודש. אלא מקור דבריו מסוגיית הגמרא בעבודה זרה, שכיון שהדין אינו מתחיל אלא בשלש שעות ראשונות של היום ממילא אין להחזירו באופן ששכח ולא אמר 'המלך הקדוש' בלילה.

ומה שהביא ר' אבלי ראייה לדבריו מדין שכח לומר יעלה ויבוא בראש חודש, וביאר הבנין שלמה, שכוונתו שהמלך הקדוש שאני דתליא בדין, והדין תליא בקידוש החודש, ודמי ממש ליעלה ויבוא. והרי לדברינו דמקור דבריו מכך דהדין ביום ולא בלילה, אין לו שייכות לקידוש החודש. אמנם המדקדק בדברי האגרו"מ יראה שהוא ביאר הוכחת ר"א פאסוועלער באופן אחר, וכן ביאר ביתר ביאור באופן נכון בספר חגוי הסלע (ר"ה שם), שעיקר הלימוד מדין יעלה ויבוא הוא, שכמו בראש חודש למרות שלגבי קדושת היום יש דין ושם ר"ח לכל היום, מכל מקום כיון שאין מקדשים את החודש בלילה לענין יעלה ויבוא אמרינן שאינו חוזר. הוא הדין לענין יום הדין, אף שלכל היום יש קדושת יום טוב של ר"ה, מכל מקום כיון שאין יושבים בדין בלילה, אינו זמן של דין ואינו חוזר אם שכח לומר המלך הקדוש. ולפי זה שפיר יש לומר שמקור דבריו מדברי הגמרא בע"ז ולא מדברי הגמרא בר"ה.

בסייעתא

דשמיא יצא

לאור עולם

הספר הנפלא

"אמרתך חייתני"

המכיל את

כלל החידושים

שהתפרסמו

במסגרת

החידוש היומי

מאז ומעולם.

לפרטים נא

לפנות למייל

המערכת

החידוש היומי הוקדש
לעילוי נשמת

הרב מנחם אליהו
ב"ר נפתלי

גלב"ע ז' חשון תשע"ז
ת.נ.צ.ב.ה.